

Renovatie Kasteelhoeve Genhoes¹

In opdracht van Laudy Bouw & Ontwikkeling heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in november 2007 een archeologische begeleiding uitgevoerd in plangebied kasteelhoeve Genhoes te Oud-Valkenburg. Aanleiding vormt de renovatie van de kasteelhoeve waarbij op verschillende locaties binnen de muren van de kasteelhoeve graafwerkzaamheden uitgevoerd worden. Aangezien hierbij mogelijke archeologische resten aangetast kunnen worden heeft de gemeente Valkenburg aan de Geul verzocht om de graafwerkzaamheden archeologisch te begeleiden.

De archeologische begeleiding had een extensief karakter waarbij het accent lag op prospectie. Dit betekent dat niet tijdens maar na de graafwerkzaamheden de graafvlakken zijn geïnspecteerd. Bovendien zou RAAP door de uitvoerder worden ingelicht indien tijdens de graafwerkzaamheden archeologische resten werden aangetroffen. Tijdens de begeleiding en de verwerking van de gegevens is dankbaar gebruik gemaakt van de kennis en inzet van Henk Kwakkernaat en Robin Huijnen.

Tijdens de begeleiding zijn archeologische resten aangetroffen. Aangezien de aangetroffen resten *in situ* bewaard konden blijven, is in overleg met de gemeente Valkenburg aan de Geul (bevoegd gezag) besloten dat de archeologische resten niet opgegraven dienden te worden.

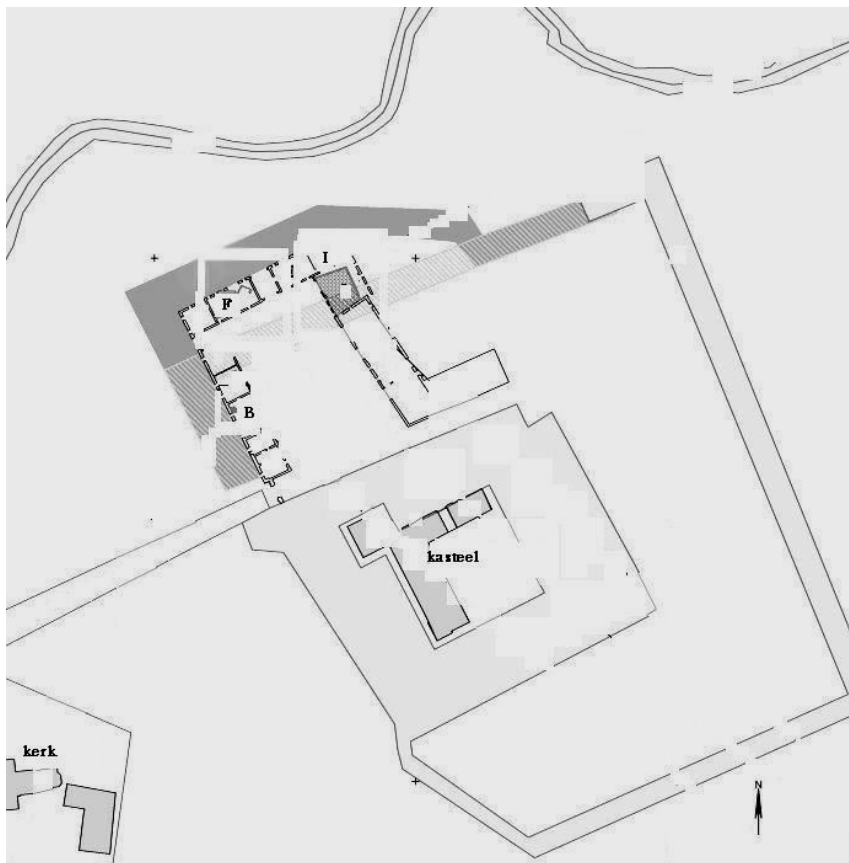
In overleg met Laudy Bouw & Ontwikkeling is besloten om de resten uitgebreider te documenteren en te rapporteren. Dit hield in dat de resten zijn ingetekend (1:50) ten opzichte van de bestaande muren. Laudy heeft hiertoe kaartmateriaal ter beschikking gesteld waarop de ingemeten muren stonden aangegeven. Bovendien is de ouderdom van een houtskoolmonster door middel van de ¹⁴C-datering bepaald.

Resultaten

Kasteelboerderij Genhoes bestaat uit verschillende ruimten.

¹ RAAP-NOTITIE 2626 Renovatie kasteelhoeve Genhoes te Oud-Valkenburg

De uit te voeren werkzaamheden verschillen per ruimte. Na de ontgraving zijn de ruimtes opgevuld met stol en zand. De ruimte indeling is weergegeven op onderstaande plattegrond. De aangetroffen archeologische resten bevinden zich op het niveau van de ontgravingsdiepte.

Grondsporen

Tijdens de archeologische begeleiding zijn in de ruimten B, F, I en J archeologische resten aangetroffen. In het onderstaande worden deze resten besproken.

Ruimte B

Tijdens de graafwerkzaamheden in ruimte B is een stenen waterput aangetroffen.

Het betreft een ronde waterput die opgebouwd is uit mergelblokken (binnendiameter ca. 64 cm, buitendiameter ca. 110 cm). Enkel de bovenste rand is niet rond. In de bovenste ring van mergelblokken is een grote mergelblok ingemetseld. De bodem van de waterput bevond zich op 2,4 m beneden de putrand. Dit komt neer op circa 71 m +NAP. Voorts zijn in de ruimte ook 2 mergelmuren en een bakstenen muur aangetroffen. De mergelmuren vormen waarschijnlijk een onderdeel van de fundering. De betekenis van de bakstenen muur is onbekend.

Ruimte F

In ruimte F zijn 2 muurresten en één mogelijke stiep aangetroffen. Een stiep is een fundering waarop een stenen pilaar of een houten paal heeft gerust. Daarnaast zijn ook enkele brandvlekken waargenomen.

Ruimte J

Ook in ruimte J zijn 2 mergelmuren aangetroffen die samen een hoek vormen. De muren bestaan uit mergelblokken van variërende grootte waartussen zich plaatselijk leien bevinden. De breedtemaat van de mergelblokken is 22 of 30 cm. Volgens Henk Kwakkernaat (Stichting Archeologische Werkgroep Valkenburg) zijn de stukken lei gebruikt om de mergelblokken tijdens de aanleg te fixeren. De oriëntatie van de muren wijkt af van de oriëntatie van de huidige gebouwen. De muren reiken nog tot circa 70 cm onder het graafvlak.

Naast de muurresten is ook een mogelijke stiep en een keienvloer aangetroffen.

De keienvloer bevindt zich op circa 10 cm onder het graafvlak, enkel ten zuiden van de muurresten. Op de keienvloer bevindt zich een brandlaag van enkele centimeters die gekenmerkt wordt door veel houtskool en verbrande leem. Op de brandlaag bevindt zich vervolgens weer de geroerde grond. Uit de brandlaag is houtskool genomen ten behoeve van ^{14}C -onderzoek. Hieruit blijkt dat het houtskool met 95,4% zekerheid dateert uit de periode 1430-1630 na Chr.

Vondsten

Tijdens de begeleiding zijn diverse metalen voorwerpen aangetroffen. Het merendeel bestaat uit gesmede spijkers en andere ondefinieerbare ijzeren voorwerpen. Daarnaast is een koperen munt en een vermoedelijke lakenlood aangetroffen. Beide voorwerpen bevonden zich in ruimte J net boven de brandlaag. De munt betreft een zogenaamde Luikse Liard uit de periode 1694-1723. Over het lakenlood is geen literatuur gevonden. In dezelfde ruimte zijn ook 3 aardewerkscherven aangetroffen. De scherven worden gedateerd in de periode 1650-1750.

Interpretatie

De aangetroffen archeologische resten betreffen waarschijnlijk de overblijfselen van 2 of 3 verschillende gebouwen die waarschijnlijk getroffen zijn door een brand. De veldgegevens hebben geen exacte informatie opgeleverd over de ouderdom van deze gebouwen, noch over de brand. Wel kan met 95,4% zekerheid vastgesteld worden dat de gebouwen tussen 1430-1630 na Chr. verwoest zijn door een brand. De huidige gebouwen waarbinnen de resten zijn aangetroffen, dateren uit de periode 1749-1770.

Volgens de Cultuurhistorische analyse, waardestelling en visie van Genhoes blijkt dat het huidige terrein van de kasteelhoeve doorsneden wordt door een gracht. Deze gracht zou kort na 1700 zijn aangelegd (Blok, Olde Meierink & Brouwer, 2004). Rond 1750 zou deze gracht vervolgens, als gevolg van de uitbreiding van de kasteelhoeve, zijn verlegd naar het noorden. De veronderstelde ligging van de omgrachting uit 1700 is onjuist. Een deel van de keienvloer en muurresten overlappen namelijk de veronderstelde gracht. Aangezien de gracht van jongere datum is dan de bouwresten, zouden de resten vergraven moeten zijn.

Om de archeologische gegevens nader te dateren, is aanvullend een literatuuronderzoek uitgevoerd. In het onderstaande wordt kort samengevat welke gegevens zijn achterhaald.

Op 3 oktober 1593 trad Melchior van Tzevel in het huwelijk met Maria van Strijthagen, dochter van Johan van Strijthagen († 1560), heer van Eys, Oud-Valkenburg en Klermont en stadhouder en voogd van het land van Valkenburg. Melchior van Tzevel heeft na zijn huwelijk met Maria een register aangelegd (Janssen De Limpens, 1958). In dit register heeft hij de waarde van

de heerlijkheid Oud-Valkenburg vastgesteld, dit o.a. door de inkomsten en uitgaven van zijn schoonvader en de eerste man van Maria (Nicolaes van Breyl) op te sommen. Het register is aangelegd ten behoeve van een afrekening (Janssen De Limpens, 1958). In het register staat vermeld dat Johan van Strijthagen *'uyten gronde nuyw doen opmacken ende metzen ein groot steinen slott'* alsook *'ein steinen schuir....aldaer uuten gronde nuyw heeft doen opmetzen'*. Er wordt vanuit gegaan dat met de 'schuir' de boerderij bedoeld wordt. De bouwwerkzaamheden van het kasteel en hoeve zouden tussen 1545 en 1560 hebben plaats gevonden (Janssen De Limpens, 1958).

Uit de gegevens zou geconcludeerd kunnen worden dat voor de bouwwerkzaamheden in opdracht van Johan van Strijthagen de locatie onbebouwd was. Mevrouw Van Dijk-Franx (2006) heeft echter aangetoond dat het huidige kasteel nog restanten bevat van een Romaanse woontoren uit de 12e of 13e eeuw. Dit betekent dus dat de locatie niet onbebouwd was. Met *'uyten gronde nuyw doen opmackenen'* zou bedoeld zijn 'helemaal anders dan voorheen laten vormgeven'(Van Dijk-Franx, 2006). Of dit ook geldt voor de hoeve is onduidelijk. Uit de gegevens kan in ieder geval wel geconcludeerd worden dat Johan van Strijthagen tussen 1545 en 1560 op de locatie van de huidige kasteelhoeve een boerderij heeft gebouwd of verbouwd. Van deze (ver)bouw zijn bovengronds geen resten bewaard gebleven. Het oudste deel van de huidige hoeve (het woongedeelte) dateert namelijk uit de periode 1701-1748 . De aangetroffen resten betreffen mogelijk de resten van de 'schuir' die Johan van Strijthagen tussen 1545 en 1560 heeft gebouwd.

In het register staat ook vermeld dat *'het slot naemaals duer des conincx volx is afgebrant'*. Met conincx volx worden de Spaanse troepen bedoeld. Dit voorval moet zich tussen 1545 (bouw kasteel en hoeve) en 1593 (opstellen register) hebben voorgedaan. Waarschijnlijk tussen 1568 en 1580. Dit is een periode in de Tachtigjarige Oorlog die kortweg de Opstand heet.

De oorlog begon namelijk als opstand van de noordelijke gewesten tegen de door Spanje beheerste regering der Nederlanden in Brussel met als inzet de onafhankelijkheid van die Nederlanden (Ubachs, 2000). De heerlijkheid Oud-Valkenburg behoorde in deze periode tot de Landen van Overmaas. Gedurende de Opstand vonden er in de Landen van Overmaas diverse oorlogshandelingen plaats. In 1568 trok Willem van Oranje vanuit Troisdorf bij Keulen, via Wittem en Stokkem aan de Maas de Zuidelijke Nederlanden binnen. Hierbij gingen de abdij Kloosterrade (Rolduc) en klooster Hoogcruts in vlammen op. In Heerlen en het Land van Valkenburg werd de brandstichting afgekocht. In het jaar 1574 was het weer raak. Vanuit Duitsland verschenen de troepen onder leiding van Lodewijk van Nassau in het land van Valkenburg.

Opnieuw werd Kloosterrade in brand gestoken maar ook de abdijen Val-Dieu en Sint Gerlach. De na de sluiting van de Pacificatie van Gent (1576) in het voorjaar van 1577 weggetrokken koninklijke troepen (onder leiding van de hertog van Parma (Alexander Farnese)) keerden begin 1578 terug langs de Maas. Begin juni 1578 begon Parma zijn zegetocht met de verovering van Limbourg, Dalhem en Valkenburg. Het waren de voornaamste voorbereidingen voor de inval op het sterke Maastricht. Parma nam Maastricht in op 29 juni 1579 (Ubachs, 2000).

Hoewel er enkel gesproken wordt over het in brand steken van het kasteel, is het niet ondenkbaar dat ook de bijbehorende hoeve in brand is gestoken. De aangetroffen brandlaag zou hiervan het gevolg kunnen zijn.

De waterput bevindt zich in het oudste nog bestaande gebouw van de kasteelhoeve (RDMZ, 2002). Dit deel zou zijn gebouwd tussen 1608 en 1700 na Chr. De waterput stamt waarschijnlijk ook uit deze periode.

Conclusies en aanbevelingen

Op basis van de resultaten van onderhavig onderzoek kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- onder het huidige maaiveld van het kasteelhoeve terrein bevinden zich archeologische resten;
- deze resten bestaan in ieder geval uit muurdelen, vloerdelen, funderingen, een brandlaag en een waterput;
- de waargenomen muur- en vloerdelen zijn waarschijnlijk tussen 1545 en 1560 na Chr. gebouwd;
- de waargenomen gebouwresten zijn als gevolg van een brand tussen 1430 en 1630 na Chr. verwoest;
- deze brand heeft waarschijnlijk plaatsgevonden tussen 1578 en 1579 en was het gevolg van brandstichting door de Spaanse troepen onder leiding van de hertog van Parma (Alexander Farnese);
- de archeologische resten bevinden zich nog *in situ*;
- de veronderstelde ligging van de omgrachting uit 1700 van de kasteelhoeve is onjuist.

ing. B.J. Moonen / drs.J.A.M. Roymans

RAAP Archeologisch Adviesbureau regio Zuid Nederland

Literatuur

- Blok, E., B. Olde Meierink & C. Brouwer**, 2004. *Cultuurhistorische analyse, waardstelling en visie Genhoes te Valkenburg aan de Geul*. SB4 bureau voor historische tuinen, parken en landschappen, Wageningen.
- Dijk-Franx. M. Th. van**, 2006. Het middeleeuwse kasteel Genhoes te Oud-Valkenburg. *Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal*. Stichting Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal, Valkenburg aan de Geul.
- Janssen De Limpens, K.J.Th.**, 1958. Het Kasteel 'Genhoes' te Oud-Valkenburg. *De Maasgouw 77*. Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, Maastricht.
- Huppererz, W., B. Olde Meierink & R. Rommes**, 2005. *Kastelen in Limburg, burchten en landhuizen (1000-1800)*. Stichting Limburgse Kastelen/ Stichting Matrijs, Roermond/Utrecht
- RDMZ**, 2002. *Bouwhistorische Opname Kasteel Genhoes, Oud-Valkenburg*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist
- Ubachs**, 2000. Handboek voor de geschiedenis van Limburg. *Maaslandse Monografieën 63*. Uitgeverij Verloren, Hilversum.